

hova. O strahu u našoj kulturi se, bar do sada, nije govorilo uopšte, možda upravo zbog straha da se njegovo postojanje prizna (nije srpski bojati se?!).

Strah i kultura, kao prva od te vrste knjiga kod nas, značajna je na najmanje dva načina: kao knjiga koja u domaćoj antropologiji otvara novu temu: načina generisanja straha, kao i načina na koje se na njega odgovara (i) u našoj kulturi, ali i šire – kao tekst koji ne samo antropolozima, nego najširoj zainteresovanoj publici može da objasni kako su objektivne okolnosti u kojima živimo (ili smo živeli od devedesetih godina 20. veka do danas) i iskustva koja smo stekli, oblikovali strahove koji – očigledno, kao u slučaju masovne panike u Šapcu, ili prikriveno, kao u tekstovima o alternativnim istorijama Srbije – oblikuju svakodnevno ponašanje ljudi u našem savremenom društvu.

Ivan Kovačević, *Strah i panika. Sociološka priča o šabačkim kanibalima*

Tekst Ivana Kovačevića, iako analizira naizgled pojedinačan, konkretan slučaj masovne panike od "kanibalističke sekte" u Šapcu novembra 2006. godine, daje precizan uvid u mehanizam nastanka masovne panike koja oblikuje svakodnevno ponašanje (u ovom slučaju – restrikciju kretanja). Kovačevićeva analiza jasno pokazuje na koji su način

- realna, životna iskustva stečena tokom vlade Slobodana Miloševića – objektivni rat, glad i beda i istovremene priče o sektama kao nosiocima "užasa", koje su bile neuspešne u konstruisanju društvenog problema (što im je bio cilj), ali su delovale kao mogući okidač za strah,
- etno-znanja o kanibalizmu i vampirizmu, oblikovana u skladu sa globalnim popularno-kulturnim predstavama i
- osećaj društvene i lične nesigurnosti kao posledice logičkih kontradikcija i ambigviteta u vreme pokušaja rekonstrukcije političkog konteksta iz vremena vladavine Slobodana Miloševića i SPS-a, 2004-2006. godine, oblikovali sklop u kome je medijski konstruisana priča mogla da izazove masovnu paniku.

Učešće medija u izgradnji masovne panike nije novo, niti je nepoznato. Legendaran je slučaj radijske adaptacije Velsovog Rata svetova (H. G. Wells, *The War of the Worlds*, 1898, adaptacija u radio-dramu Orson Vels, novembra 1938.), koja je izazvala masovnu paniku u Njujorku,³ a manje je poznato da je

---

između Engleske i Amerike na jednoj i Francuske, Belgije i Hon.Konga na drugoj strani (F. Fuedi, *Culture of Fear: Risk-taking and the Morality of Low Expectations*, 1997).

³ Ovaj slučaj je godinama analiziran kao jedan os prvih primera medijski konstruisane masovne panike – od knjige: Hadley Cantril, Hazel Gaudet, Herta Herzog, *The Invasion from Mars: A Study in the Psychology of Panic*, koja je objavljena 1940. godine, pa reprintovana 1982. i 2005, do npr. Richard J. Hand: *Terror on the Air!: Hor-*

1949. radio-adaptacija istog dela u Ekvadoru izvela na ulice hiljade uplašanih ljudi, ali i vojsku i policiju, što se završilo usmeravanjem besa (koji je zamenio strah, posle shvatanja da je sve bilo fikcija) na radio-stanicu i lokalni list, koji su spaljeni, pri čemu je više ljudi poginulo. Šabački slučaj je, očigledno, bio mnogo manje dramatičan. To međutim ne govori o manjoj podložnosti Šapčana panici, nego o relativno malom dometu lokalnih medija koji su učestvovali u njenom konstruisanju.

Istovremeno, upravo činjenica da je područje koje je obuhvatila ova – analizirana – masovna panika usko ograničeno, otvara analitičko pitanje: kako su se ove vrste nerazrešenih problema i nedostatka suočavanja sa realnošću, koja karakteriše čitavu Srbiju u periodu od početka poslednje decenije 20. veka do danas, odrazile u drugim sredinama, te to otvara široko polje rada za ostatak antropološke zajednice.

Bojan Žikić, *Strah, zlo i ludilo*

Bojan Žikić u svom tekstu analizira koncepte zla i ludila koji izazivaju strah u delu svog (i mog) omiljenog pisca – Stivena Kinga. Ne upuštajući se u pitanja formalnog određenja žanra, Žikić analizira deljena iskustva pisca i njegove ogromne čitalačke publike širom sveta.⁴ Pre utvrđivanja koncepta Zla koje možemo naći u Kingovim delima, kao i načine njegovog kanalisanja u običnom, svakodnevnom životu, Žikić ga smešta u kontekst tradicije novoengleske horor literature⁵ i opšte pretpostavke da je Nova Engleska prostor u kome su prodori drugačijih realnosti u svakodnevnicu više mogući nego u drugim krajevima Amerike/sveta.⁶

Pišući o Zlu, Strahu i Izmeštenosti u Kingovim delima, Žikić apostrofira Kingovo insistiranje na činjenici da suočavanje sa strahom/strahovima podra-

---

ror Radio in America, 1931-195, ili Meghan McCarthy: *Aliens are Coming!: The True Account of the 1938 War of the Worlds Radio Broadcasts*, obe iz 2006. godine.

⁴ Kingovi romani su, na engleskom govornom području, prodati u tiražu od preko 350.000.000 primeraka, a preveden je na veliki broj jezika, te je jedan od svetski najpopularnijih savremenih ne samo žanrovskih, nego pisaca uopšte.

⁵ Edgar Alan Po, Lavkraft – iako u vreme kada su oni pisali niko, ni oni sami, ali ni čitalačka publika, izdavači i/ili kritičari, nisu smeštali svoje/njihove tekstove u bilo kakve žanrovske okvire, jer je žanrovska podela proizvod znatno kasnijeg vremena

⁶ Da je to postalo opšte mesto u književnim geografijama pokazuje činjenica da i neamerički autori svoje priče o prodorima drugačijih realnosti (ne obavezno i Zla) smeštaju u prostore Nove Engleske, kako to pokazuju primeri britanskog pisca Čarlsa Strosa (*The Merchant Princess* serija), ili čak i rane priče Gorana Skrobonje, našeg najznačajnijeg i nesumnjivo najkvalitetnijeg SF/horor pisca (sve dok nije shvatio da je Istočna Srbija isto tako dobar, čak u lokalnom kontekstu možda i bolji prostor za povezivanje mnogostanih realnosti).

zumeva put od socijalne/kulturne neuklopljenosti do sociokulturne integracije – za one koji su prepoznali Zlo i pobedili strah od njega, pa tako i Zlo samo, odnosno nestanka – za one koji su mu podlegli, te su bili kanali njegovog ote-
lotvorenja u uobičajenoj stvarnosti.

"Možda se čovek zaista manje plaši kada nije sam. U svakom slučaj, i ono čega se plaši, u stanju je da prevaziđe lakše onda, kada nije sam" navodi Žikić sasvim ispravno kao jednu od temeljnih poruka svih Kingovih dela, nezavisno od pojedinačne tematske uokvirenosti i definisanja ključne relacije Dobro – Zlo. To on vidi i kao osnov izuzetno uspešne komunikacije Kingovih dela sa publikom širom sveta: i dileme i njihova razrešenja strukturno-značenjski su uklopljene u sociokulturni sistem. Sve o čemu King govori, bez obzira na različita pakovanja u različitim tekstovima, potpuno je blisko i prepoznatljivo čitaocima i oni mogu da se identifikuju sa autorom (odnosno – sa nekim od njegovih likova).

Ivan Đorđević, *Strah, otpor i identitet*

Ivan Đorđević se u svom tekstu bavi analizom alternativnih istorija Srbije, pisanih tokom poslednje decenije 20. veka, dakle u vreme ratova, sankcija i izolacije proizvedenih tadašnjim, prevashodno političkim odlukama.

Đorđevićeva analiza više priča različitih autora nastalih u tom periodu, koje pripadaju SF (*science fiction*, naučna fantastika) žanru, pokazala je da sve one, iako formalno gledano konstruisane u okviru žanrovskih premisa, isključuju osnovnu vrednost žanra – njegovu subverzivnost, koja je povod za promenu pogleda na svet i sistema vrednosti. Sve ove priče, međutim, zastupaju dominantne – politički promovisane – ideje iz devedesetih godina prošlog veka. Srbija kojoj je jedini izbor "carstvo nebesko", odvajanje od Zapada i oslanjanje na pravoslavnu braću, odbijanje napretka, reda i udobnosti u korist očuvanja duše, lično i svako drugo žrtvovanje u ime patriotizma (opet shvaćenog kao očuvanje narodnog bića/duše) – sve su to stavovi koji su u potpunosti podržavali rekonstruisani nacionalni identitet u okviru miskog prostora. Upravo suprotno antiutopijama bilo koje vrste, ove priče ni na koji način nisu preispitivale stvarnost u kojoj su i autori i (potencijalni) čitaoci živeli, nego su je opravdavali, objašnjavajući da, iako Srbija možda i nije "najbolji od svih svetova", za nju nema drugog puta od onog koji podrazumeva patnju. Strah od gubitka identiteta bio je jači (u tekstovima, kao i u aktuelnoj političkoj propagandi) od bilo kakve želje za promenom.

Na svu sreću, ti tekstovi nisu imali nikakvu mogućnost šireg delovanja, jer izuzetno mala popularnost domaće književne produkcije ove vrste (što je nesumnjiva posledica ne samo ideja koje se u tekstovima iznose, nego i načina na koji se to radi, odnosno kvaliteta književnog teksta koji je u ovim slučajevima uglavnom krajnje diskutabilan) ukinula je stvaranje veze između

Prikazi i kritike / Review & Critique

---

autora i njegove publike i time onemogućila deljenje stavova u realnoj svakodnevici.

***

Iako su naizgled ova tri teksta povezana samo strahom kao osnovnom temom, oni zapravo čine finu celinu, tretiranjem narativa i žanra kao predložka antropološke analize. Dok se Kovačević bavi medijima u užem smislu (novinskim tekstovima) i glasinama, Žikić i Đorđević se bave književnim tekstovima, a prostorni okvir je organizovan u nizu lokalno-globalno-lokalno, s tim što su oba lokalna pola bar delimično i globalna jer kao preduslove imaju i lokalno tumačene predložke iz globalne popularne kulture (shvatanje kanibalizma i vampirizma u prvom slučaju i naučnu fantastiku u drugom).

Suštinska tema, kojom se takođe bave sva tri teksta (a da je to jasno eksplicirano samo kod Žikića) jeste Zlo – jer ono izaziva strah. I tu, ponovo, dolazi do distinkcije *globalno* : *lokalno*. Dok se King jasno i nedvosmisleno bavi Zlom kao opštom kategorijom, glasine i alternativne istorije Srbije otkrivaju Zlo unutar političkog delovanja iz vremena koje je, čak i bez glasina i medijske produkcije, bilo Užas samo po sebi i pokazuju kako se činjenica da smo svi, manje ili više voljno, živeli u vremenu Zla vraća kao bumerang, stvarajući stalno nove strahove kojih se teško može osloboditi, jer – kako to, opet, pokazuje analiza Kingovih radova – oslobađanje od straha zahteva prethodno suočavanje sa samim sobom i razumevanje sopstvenog učešća/odgovornosti u kreiranju Zla. Tako ova knjiga, osim usko stručnih (analitičkih) kvaliteta, zadovoljava i segment antropologije kao socijalne/kulturne kritike.

Ukupno gledano, knjiga *Strah i kultura* je izuzetno inspirativno štivo za antropologe, ali se može preporučiti i čitaocima drugih profila obrazovanja, zaineresovanim za razumevanje društva u kome žive.

Ljiljana Gavrilović